

KLASİK TÜRK EBİYATI'NDA "LÂLE"-II

I- Lâle - Jâle (Şebnem, Çiğ tanesi)¹

Münasebeti

Lâle şekil itibariyle kadehe benzetilir. Bâkî lâlenin iç yapraklarında bulunan jâleleri paraya benzeterek, lâlenin "çemen bezminde" gonca gibi altınlarını toplayıp saklamadığını onları açıkça kadehe koyduğunu söyler:

*Jâle nakdin kadehe koydu çemen bezminde
Cem' idüp saklamadı gonca gibi zer lâle*

Nef î ise lâleyi kâseye benzeterek, lâlenin içinin, gümüşe benzettiği şebnem ile olduğunu ifade eder:

*Kîse-i gonca nice pür-zer ise feyzinden
Kâse-i lâle de bi-şebnem olurdu pür-sîm*

Her ne kadar lâle kelimesi noktasız harflerle yazılsa da jâle onun yapraklarını tezyin eder:

*Müzeyyen eyledi evrâk-ı lâleyi şeb-nem
Hurûf-ı lâlede olmaz egerçi nokta revâ
Fuzûlî*

Lâle, jâlelerle dolduğu zaman 'işret ü ayş' etmenin sebebi oluşur:

*Güldü gül açıldı nergis lâle dolu jaleden
Ey hoş ol kim işret ü ayş etmege esbâbı var
Fuzûlî*

Bâkî, kanlı kadehe benzettiği lâlelerin, jâleleri kara bağrılarına basarak kederlerini atıp zevk u safaya başladıklarını belirtir¹¹:

*Gülşende basdı jâleleri kara bagrına
İrdi safâya lâle-i hûnîn piyâleler*

Sun'î ise, damla damla akan göz yaşım jalelere benzeterek, onların lâleleri çiğ taneleriyle doldurduğunu söyler:

*Döktü ol gonca gül üzre nergisinden jâleler
Dâne dâne eşkten pür jâle oldu lâleler*

Jâle damlalarıyla dolu olan lâle-i hamrâ, 'dürr ü gevher'le dolu olan mercân kâseye benzer:

*Katre-i jâleyle şekl-i lâle-i hamrâyı gör
Dürr ü gevherden pür olmuş kâse-i mercânidür
Ahmed Paşa*

Ahmet KARTAL

*Kırıkkale Ü., Fen-Ed. Fak., Türk Dili ve Ed. B.
Arş. Görevlisi*

Şeyhî ise, lâlenin la'l renkli dudağındaki jaleleri dış olarak tasavvur ediyor:

*Kan ile doldu dil-i gonce leb-â-leb kim niçin
Lâlenin la'lin lebinde jâleler dendâmdır*

*Zihî sabâ ki bakarken göziün dikip nergis
Katında lâle lebin urdu jâle dendâmı
Şeyhî*

Sevgilinin inci dişlerinin âşığı'n kanlı gözündeki hayali, lâle-i sîrâba düşen jâleyi andırır:

*Jâlelerdir lâle-i sîrâba düşmüş guyyâ
Dürr-i dendânın hayâlî çeşm-i pür-hûnâbda
Bâkî*

Sevgilinin dudakları arasından inci dişlerini gören, sanki onların lâlenin üzerine dizilmiş jâleler olduğunu söyler:

*Lebünde dürr-i dendânun gören dir
Düzilmiş gûyiyâ lâle(e) üzre jâle
Âhî*

Lâle, bağ topluluğunda keseye benzeyen içerisindeki 'jâle beyza'ⁱⁱⁱları'mı sanki bir hokkabaz gibi yok eder:

*Bir kîse içre lâle bugün bezm-i bâğda Gayb
itti jâle beyzaların hokkâbâz vâre Bâkî*

Bâkî şu beytinde ise lâleyi sapana benzetirken üzerindeki çiğ tanelerini de sapan taşına benzetir:

*Sahn-ı çemende şöyle kırıldı züccâc-ı yah
Seng-i felahan urdu meger ana lâleler*

Nâmî, jalenin lâlenin gökten inmiş kulu olduğunu söyler:

*Gökden inmiş kuludur lâle-i bâgun jâle
Gökde isterken am yerde bulubdur lâle*

Sevgilinin gül-gün kabâsı sanki bir lâle, latif cismi ise 'lâle-i hamrâ'daki jâledir:

*Gül-gün kabâsı ol sanemin sanki lâledir
Cism-i lâtfî lâle-i hamrâda jâledir
Bâkî*

Lâle, gülbahçesinin toprağını Bedehşan madenine^{iv} çevirirken jâle de bütün kenarlarını Aden denizinin^v sahiline döndürür:

*Jâle kıldı her kenârı sâhil-i bahr-i Aden
Lâle hâk-i gülşeni kân-ı Bedahşân eyledi
Bâkî*

Nasıl ki göz yaşı ateş ocağı gibi olan kalbi teskin etmezse lâlenin gönlündeki ciğer yarasını da jâle söndürmez:

*Sirişk-i dîde âteş-dân-ı kalbi eylemez teskin
Söyinmez jâlelerle lâlenün dâğ-ı ciğer-sûzı
Ömrî*

İ. Lâlenin İçersinde Bulunan Siyahlık

Lâlenin içersinde bulunan siyahlık şu unsurlara benzetilmiştir:

İa. Misk

Lâlenin içersinde bulunan siyahlık miske benzetilir. Sevgilinin beninin hasretiyle lâlenin içersinde bulunan 'dâğ' misk kokulu olur:

*Dem mi var kim zahm-ı gül derdinle hûnî olmaya
Hasret-i hâlinle dâğ-ı lâle müşkîn olmaya Nedim*

Hayâlî Bey lâlenin Hutun^{vi} miskini kırmızı vâlâyâ sardığını söylerken Riyâzî de kırmızı bir keseye gizlediğini ifade eder:

*Gülzârda arûs-ı güle lâle goncası
Vâlâ-yı ala sarılı misk-i Hutun çeker^{vii}
Hayâlî Bey*

*Gerden-âvîz olmagiçün nev-arûs-ı goncaya
Lâle müşgün kîse-i âl içre pinhân eyledi^{viii}
Riyâzî*

Necâtî Beğ, çimenliğin ortasında görünen şeyin lâle mi yoksa kanlara boyanarak yatan tatar miski mi diye sorar:

*Sahn-ı çemende lâle midir görünen yâhod
Kanlara boyanı mı yatur nâfe-i tâtâr^{ix}*

Riyâzî, lâlenin bahçede kırmızı vâlâyâ sardığı nâfesini satan bir attâra bezetir:

Al vâlâyâ sarar nâfesini lâle meger

Çarsû-yı çemen içinde oluptur attâr^x
Riyâzî

1b. Tutulmuş Ay

Zâtî, semâyı duhânî lâleye teşbih ederken 'mâh-ı bedr-i münhasif (: tutulmuş ay)'i de lâlenin içindeki siyahlığa benzetir:

Âsumân sahrâ-yı mihrinde duhânî lâleler
Mâh-ı bedr-i münhasif anın içinde dâğıdır

1c. Gözbebeği

Lâle, şeklinden ve kırmızı renginden dolayı kanlı göze benzetilir. İçersindeki siyahlık ise "merdümek"e yani gözbebeğine teşbih edilir:

Tag taş fırkatde kan aglamaga feryâd içim
Lâle hûnün-çesm olur dâğ-ı siyâhı merdümek
Âhî

Lâlelerin servi boylu sevgilinin yollarını gözlemekten gözlerine kara su inmiştir:

Ol boyu servin Hâyâlî gözlemekden yolların
Lâle-i sahrâların indi gözüne icara su
Hayâlî Bey

1d. Hâl (:Ben)

Zâtî, lâlenin ortasındaki siyahlığı sevgilinin yanağındaki siyah bene benzetir:

Ol lâlenün olur içinde dâğı hâl-i siyeh Güliüp
yanığı çukurlansa lâle olsa gerek

1e. Kuş Yuvası

Yaprağı dökülen lalenin ortasındaki siyahlık kuş yuvasına benzetilir:

Kays-ı bürehne serde olan âşiyân ile Bir
lâledür ki bergi dökülmüş hazân ile
Riyâzî

1f. Yara

Lâlenin ortasında bulunan siyahlık 'dâğ' a yani yanık yarasına benzetilir. Bu yaranın sebebi ise sevgilinin yanağıdır:

Uruptur lâleye mihr-i ruhın dâğ
idiüpdür sümbüllü zülfin perişân
Bâkî

Zaten lâle sevgilinin o gül yanağının hasretiyle yanıp tutuşmasaydı ortasındaki o yara olmayacaktı:

Gül ruhlarına lâle eger olmasa hasret
Bagrında onun neyler idi dâğ-ı muhabbet
Sunî Bey

Lâlenin ortasında bulunan yaranın bir diğer sebebi ise sevgilinin yanağında bulunan benidir:

Zülf-i tarrârın hamından sümbülün boynunda bâğ
Hâl-i ruhsârın gamından lâlenin bagrında dâğ
Necâti Beğ

Hâlin ey gül yüzlü korniş lâlenin bagrında dâğ
Haddin uyarılmış şeb-i ıyd içre bir simin çerâğ
Ahmed Paşa

Bâğ-ı dehri zeyn iden cânâ cemâlündür seniün
Lâleye dâğ uran rüyunda hâlündür seniün İlmî

Bâkî ise lâlenin gönlündeki bu yaranın sebebim 'hararete' bağlamıştır:

Harâretten dilinde lâlenin dâğ
Hacâletten yüzünde güllerin hay
Bâkî

Lâlenin değerini artıran da sinesindeki bu yaradır:

Sinesinde dâğdır mergüb eden her lâleyi
Eylemez hârun cefâsından çemende âr gül
Hayâlî Bey

Lâlenin bağrında taşıdığı o yara, bir güzele vurulduğunun da belirtisidir:

Urulmuş gibi lâle yine bir şûha derûnunda
O dâğ-ı dag-ber-dâğı delil-i şübhe fersâdır
Sâlim

Çünkü lâle o sevda yarasıyla yanıp tutuşmaktadır:

Dâğ-ı sevdân ile yanıp tutuşur her lâle
Zülfünüün bağlamalı gök delisi her sümbül
Riyâzî

Bu yanıp tutuşma neticesinde ise kendi varlığım mahveder:

*Lâleler mahv-ı vücûd etdi kederden dâğ ile
Olalı her bir giyeh gülzâra şekl-i yâsemîn
Sâlim*

Lâle hasret yarasıyla yanıp tutuşurken bütün kederinden kurtulmak için içki içer:

*Lâle dâğ-ı hasret ile sîne-sûz iken bu dem Bir
kadeh mey elde ser-hoş ragm eder âlâmına
Sâlim

Fuzûlî ise şu beytinde lâlenin sonbahar yağmasının herşeyi birbirine karıştırmasına tedbir olarak renkli eşyasını ortasındaki siyahlığa yani dağ içine gizlediğini söyler*¹:

*Eylemiş tedbîr teşvîş-i hazân târâcına Lâle
rengin rahtın dâğ içre pinhân eylemiş Fuzûlî*

Lâlenin Renk Ve Şekil Bakımından Klâsik Şiire Yansıması

Makalemizin birinci kısmında belirttiğimiz gibi lâle, diğer çiçekler gibi pek çok şaire farklı ilhamlar vermiş, onlara farklı suretlerde arz-ı endam etmiştir. Her şair laleye farklı bir gözle bakmış ve dolayısıyla onda -renk ve şekil yönünden- farklı şeyler görmüştür. İşte bu görüntüler de şiirlerine *teşbih* ve *mecaz* olarak yansımıştır. Biz şimdi lâlenin klâsik şiirde renk ve şekil yönünden işlenişini belirtmeye çalışacağız.

A-Lâle-Sevgili

Muhibbî şu beytinde lâleyi, "hübân-ı firenk (Hiristiyan güzelleri)" ile "büt-i tersâ (Hiristiyan pıtu)"ya benzetmiştir.

*Kırmızı pûş o lebi almış ele la 7 kadeh
Sanki hûbân-ı firenkdür büt-i tersâ lâle
Muhibbî*

Bâkî ise, sevgilinin gül-gün kabâsını kırmızı renkli lâleye benzetirken beyaz tenini ise jâleye teşbih etmiştir:

*Gülgün liabâst ol sanemin sanki lâledir
Cism-i lâtifî lâle-i hamrâda jaledir Bâkî*

Aa- Lâle-Sevgilinin Yüzü:

Sevgilinin yüzü renginden dolayı lâleye teşbih edilir. Yüz ve lâle arasındaki münasebet şu bileşik isimlerle ve tamlamalarla ifade edilmiştir:

Lâle-çihre:

*Key yaraşır bezmde mînâ ile gül-gün şarâb
Güyyâ bir lâle-çihre câme-i mâyn giyer
Hayâlî Bey*

Lâle-rû:

*Cemâlin aksinin nakşî gözümde şöyle rezm oldu
Bütün hep lâle-rû güldür gözümün yaşı renginden
Şeyhî*

Lâle yüz:

*Salarsa sünbülün lâle yüzün üzren'ola sâye
Yaraştır sâyebân olsa per-i tâvusdan âya
Şemsî*

Lâle yüzlü:

*Gül-gün ayagı al ele ey lâle yüzlü hey Kim
tuta bâğ-ı hüsnünü tâze nesîm-i mey Ahmed
Paşa*

Rûy-ı lâle-renk:

*An ol günü ki âhir olup nev-bahâr-ı ömr Berk-
i hazâna dönse gerek rûy-ı lâle-renk Bâkî*

Şu beyitte ise, sevgilinin yüz güzelliği lâle bahçesine teşbih edilmiştir:

*Aceb mi bâğ kenârında dursa lâle hacil Ki
lâle-zâr-ı cemâlinde hâr u zârındır Ahmed
Paşa*

Bazen "lâle-çihre"nin çoğulunun da kullanıldığı görülmektedir:

Lâle-çihreler^{xii}:

*Güller çemende şive ile burtarır yüzün
Güvâ ki lâle-çihreler içre şarâb-ı nâz
Necâtî Beğ*

Klâsik şiirde sevgilinin yüz güzelliği lâleden daha üstündür. Nitekim Ahmed-i Dâî şu beytinde sevgilinin yüzünün güzelliği karşısında lâlenin gönlünün yaralar içinde kaldığını söyler:

*Boyundan serv utanmış bâğ içinde
Yüzünden lâle kalmış dâğ içinde*

Ab- Lâle-Sevgilinin Yanağı:

Sevgilinin yanağı da renginden dolayı kırmızı lâleye benzetilmiştir. Yanak ile lâle arasındaki münasebetler de şu bileşik isimlerle ve tamlamalarla ifade edilmiştir:

Hadd-i lâle-gûn:

*Dîvâneyim görelden sen hadd-i lâle-gûnı
Artar bahârî görse şeydâların cünûnı
Emrî*

Hadd-i lâle-reng:

*Nağş-ı hadd-i lâle-reng ol ârız-ı pakîzede
Berg-i güldür gûyyâ âb-ı zülâl üstündedir
Bâkî*

Lâle-'arız:

*Gonce femi benefşe hatı lâle-'arız
Var didüğün meger ki o sîmîn-beden midür
Muhibbi*

Lâle-had:

*Ben o lâle-had periden Sâlimâ bir vech ile Gül-
şen-i âlemde bûy-ı vuslat ümmîd eylemem Sâlim*

Lâle-'izâr:

*Sen ne gül-şen gülüsün kim bu gün ey lâle-'izâr
Alemin bülbül-i gûyâları hâmûşundur Hayâlî Bey*

Lâle-ruh:

*Hâr-ı gamdan cân veren bülbüllere ey lâle-ruh
Yaraşır olsa kefen berg-i gül-i sîrâbdan Usûlî*

Lâle-ruhsâr:

*Nedîm reng-i bahârân o lâle-ruhsârın
Zamân-ı şerimde bir katre-i çekîdesidir
Nedîm*

Lâle yanak:

*Lâle yanagın gonce lebin yâdına her dem
Doldu gözüümün câmina hûn-ı ciğer ey dost
Şeyhî*

Lâle-gûn ruhsâr:

*Lâle-gûn ruhsârını yâd edüben kan aglasam
Bûstân-ı dîde ol dem verd-i ahmerden dolar
Ahmed Paşa*

Ruhsâr-ı gül ü lâle:

*Reng-i ruhsâr-ı gül ü lâlesi bir mertebe kim
Medhini fikr edenin olur edâsı rengîn
Nefî*

Yanağı lâle-i bâg-ı letâfet:

*Yanağı lâle-i bâg-ı letâfet
İzârı verd-i gül-zâr-ı tarâvet
Hümâmî*

Bazen de "lâle-had" ve "lâle-ruh" bileşik isimlerinin çoğullarının da kullanıldığını görüyoruz:

Lâle-hadler^{xiii}:

*Lâle-hadler yine gül-şende neler etmediler
Servi yürütmediler goncayı söyletmediler
NecâtîBeğ*

*Lâle-hadler hasretinden dâg yakdum şol kadar
Sînemi her kim görürse benzedür gül kanına
Muhibbi*

Lâle-ruhlar^{xiv}:

*Lâle-ruhlar gösümüün çâkine kılmaşlar nazar
Hiç bir rahm eylemezler dâg-ı hicrânım görüp
Fuzûlî*

Lâle-ruhân^{xv}:

*Gül-gûn kabâ-yı lâle-ruhân kûteh olmasa
Kadd-ı cemâle hil 'at-ı ân kûteh olmasa
Nâ'îlî*

Bâkî, sâkîye gül renkli şarabın kadehinin gül rengini sevgilinin iki yanağına sürmesini ister. Çünkü o zaman sevgilinin iki yanağı kızaracak yani lâle gibi kırmızı olacaktır:

*Sâkiyâ gülgüne-i câm-ı mey-i gül-gûnu sür
Lâle-reng olsun kızarsun ol iki ruhsâreler
Bâkî*

Sevgilinin yanağının şu beyitte ise lâle bahçesine benzetildiği görülmektedir:

*Dün bâga çıktı ol yanağı lâle-zâr serv
Dik durdu geldi bir ayak üzere hezâr serv
Necâtî Beğ*

Şafak da renginden dolayı sevgilinin lâle renkli yanağına benzer:

*Ol ruh-ı lâle-gûn şafak hâl u hatun şeb-i tarâb Sun
lebiüni ki bâdeniün vaktidür ibtidâ-yı şeb
Ganizâde Nâdiri*

Riyâzî, sevgilinin yüzünde bulunan yarayı, renginden dolayı ilkbaharda açmış olan lâleye benzetir:

*Sen sanma yaradur açılan riyy-ı yârde
Bir lâledür açıldı meger nev-bahârda*

Zâtî ise, sevgilinin gülmesiyle çukurlanan yanağındaki gamzeyi şekil itibariyle lâleye teşbih ederken gamzenin içinde bulunan benini de lâlenin ortasındaki siyahlığa benzetir:

*Ol lâlemin olur içinde dâğı hâl-i siyeh Gülüp
yanığı çukurlansa lâle olsa gerek*

Muhibbi, sevgilinin yanağının rengi mi yoksa lâle mi üstün diye sorar:

*Leb-i dilber mi yegdür yâ piyâle Yanığı rengi mi yeg
yohsa lâle Ahmed Paşa ise lâlenin rengini sevgilinin
yanağından aldığı şü beytiyle ifade etmiştir:*

*Çemende reng veren lâleye yanığıdır
Dilinde dâğ koyan âteş-i izârındır*

Bundan dolayıdır ki, sevgilinin yanağı 'lâlenin çehresini hâk', 'kendini de yok' eder:

*Lâlenin çehresini gül yanığın hâk eyler
Goncanın zehresini la 'l-i lebin çâk eyler
Şeyhî*

*Lâle hâk etti yüzün gül yanığın reşkinden
Gonca çâk etti kabâ la 'l-i dür-efsânın için
Şeyhî*

*Haddin katında yele varır lâleyile gül
Kaddin katında serv ü çenâr olur iki kat
Şeyhî*

Hatta lâlenin boynu, sevgilinin yanağın karşısında dâima eğridir:

*Nitekim haddine her dem çemende ragm eder lâle
Müsemmen dişine her dem sadeftre reşk eder lü 'lü
Şeyhî*

Sevgili seyrân ederken lâlenin açılarak ona yol vermesi istenir:

*Gelir ol serv-i sehî ey gül ü lâle açılın V'ey
meh ü mihr çkın kudrete nezzâre tek Fuzûlî*

Lâle, sevgilinin yanağını kıskandığı için hem mahcup hem de "pâ der-gil^{XVI}" dir:

*Hadiünden lâle-i hamrâ hacîl berg-i gül-i ter hem
Kadiünden şâh-ı tûbâ münfa'il serv ü sanavber kim
Sehâbî*

*Lâle reşk-i ruh-i gül-günun ile pâ der-gil
Gam-ı zülfinle perîşân ü mükedder sümbül
Bâkî*

Jâle, sevgilinin yanağına öyküneceğini umarak lâleye üşüşerek onu süsleyip bezemiştir¹¹¹:

*Lâleyi jâle üşüp hayli tonatdı bu gice
Öykünürsen diyü haddine gül-i ra 'nâmın
Fedâyî*

Lâle, sevgilinin yanağına 'edebîlik edip öykündüğü için utancından kıpkızıl olup yere geçmiştir':

*Bî-edebîlik eyleyüb öykündüğü için haddüne
Kıpkızıl oldu utandı yire geçti lâleler Zâtî*

Ahmed Paşa ise esasında sevgilinin yanağına öykünenin nesrin olduğunu, bühtan edilerek haksız yere miskin lâlenin gönülünün yakıldığını şu şekilde dile getirmiştir:

*Öykünen ruhsâtına nesrîn idi bühtân edip
Lâle miskinün tutup nâ-hak çenânın yaktılar*

Lâle, sevgilinin yanağının derdiyle başı açık deli olmuş ve beline yaprak bağlamıştır:

*Ruhinin lâle baş açık delüsü
Hâli sevdâsı var dimâğında
Bâkî*

*Hasret-i verd-i ruhunla lâle-i nu 'mâmı gör
Baş açık abdal olup beline yaprak bağlanır
Harimî (Şehzâde Korkut)*

Sevgilinin yanağı yüzünden başı açık kıpkızıl deli olan lâlenin dimâğı ise sevgilinin beninin sevdâsı yüzünden darmadağındır:

*Lâle çemende başı açık kıbkızıl deli
Sevdâ-yi hâl-iyâr ile muhtel dimağı var
Bâkî*

Sevgilinin yanağı için deli olan lâle,
sevgilinin beninin hasretiyle dağa düşer:

*Ser-i zülfünle zencîrin sürer dîvânedir sünbül
Gam-ı hâlinle yanıp lâleler kühsâre düşmüştür
Bâkî*

Zaten lâle, ciğerini sevgilinin gülen yüzü
için yakmıştır:

*Lâle yaktı ciğerini gül-i handânın için
Servler kesti kolun kadd-i hurâmânın için
Necâtî Beğ*

Sevgilinin yanağının ateşi ise lâlenin
gönlüne 'dâg' koymuştur:

*Çemende reng veren lâleye yanagındır
Dilinde dâg koyan âteş-i izârındır
Ahmed Paşa*

Eğer lâle, sevgilinin güle benzeyen
yanağının verdiği hasretle yanıp tutuşmasaydı
onun gönlünde 'sevgi yarası' yer etmezdi:

*Gül ruhlarına lâle eger olmasa hasret
Bagrında anun n 'eyler idi dâg-ı mahabbet
Sun'î Beg*

Zaten lâle, güzelin yanağını kiskandığı için
'dağ-dâr (yaralı)' dır:

*Kakülün sünbül görüp kendim perîşân eylemiş
Lâleler reşk-i ruhunla dağ-dâr olmuş yine
Rüşdî*

Gül ile lâle birbirleriyle 'işve-sâz'dır:

*Gül ü lâle birbirine işve-sâz
Hezâr ile kumrî hem-âvâz-ı râz
Nedîm*

Fakat lâle, devamlı gül bahçesinde sevgilinin
yanağının lutfundan bahsetmekle gülü güle
düşürür:

*Yanağı lutfun lâle ögerdi
Gül-şen içinde gül güle düşdü
Şeyhî*

Ayrıca, Allah'ü Taâlâ, lâleye sevgilinin gül
yanağının lalalığını vermiştir:

*Devleti gör nergisi çeşmün karavaş eylemiş
Tanrı virmiş lâleye gül haddiünün lalalığın
Zâtî*

Ac. Lâle - Sevgilinin Dudağı

Lâle kırmızı renginden dolayı sevgilinin
dudağına benzetilmiştir. Nitekim Za'îfî, sevgilinin
dudağına benzediğini söyleyen lâleye *sen açılıp ta
gülen gül ile iddialaşamazsın* dediğini söyler:

*Lâle didi ki şebihem leb-i dildâra didüm
îdemezsin açılıp sen gül-i handân ile bahs*

Ad. Lâle - Gelin

Lâle renginden dolayı al duvak takınmış
geline benzetilmiştir:

*Nitekim lâle ola al duvagi ile 'arûs
Her nihâi akçe saça üstüne bârân-şekil
Hayâlî Bey*

B- Lâle-Aşık

Sevgilinin ayrılık acısı âşığın bağırmı tıpkı
lâle gibi yakar:

*Yakdı bagrum lâle-veş kâr itdi hicrânun bana
Dahi neyler bilmezem şol zahm-ı peykânun bana
Zâtî*

Bağrı yanan âşığın gönlü ise lâlenin gönlü
gibi kederlidir:

*Getür safâyıla Şeyhî şarâb-ı gül-gûnu
Ki lâle gönlü bigi hâtırım mükedderdir
Şeyhî*

Bundan dolayı âşık, bahtının yıldızı gibi,
karanlık gönüllü lâleye benzer:

*Lâle-i tîre-dilem kevkeb-i bahtum gibi ben
Gül-i hurşîd açılır gerçi gülistânundan
Fehîm-i Kadîm*

Hayâlî Bey de gönlünde 'dâğ-ı siyeh' olan,
sînesi ise kana bulanmış bulunan âşığı şu beytinde
lâleye benzetmiştir:

*Dilimde dâg-ı siyeh sîne kana müstagrak
Aceb mi benzer ise dest-i gamda lâle bana
Hayâlî Bey*

Âşğın göğsündeki bu yarayı gören sevgili,
jâle gibi âşğın kanına girmek ister:

*Sîne dagın görüp ol gonce dehen lâle gibi Bir
avuç kanıma girmek diledi jâle gibi Bâkî*

Âşğın 'sâki-i dehr'in elinden çektiğini
ancak 'dâğ-ı derûn'u lâle gibi açılıp âşikâr
olduğu zaman biliniz:

*Elinden sâkî-i dehrin ne kanlar yuttuğunu her dem
Açılma lâle-veş dâğ-ı derûmum âşikâr olsa Bâkî*

Oysa Fehmî'ye göre, âşık, lâle gibi 'dâğ-ı
mihnet'le yanan yüreğinin sırrını kimseye
açmamalıdır:

*Dâğ-ı mihnetle yanarsa yüreğün lâle-sıfat
Kimseye açma sakın râz-ı dil-i sûzânun*

Şeyhî, âşğın bağırmı sevgilinin sünbüle
benzeyen saçının sevdasının da yaktığını şu
şekilde ifade etmektedir:

*Sünbülün sevdâsı bağırmı yakardı lâle-veş
Kılmaya teskîn-i safrâ nârdân-ı çeşmimin*

Sevgilinin yanağının gamıyla lâle gibi
dağlanan âşğın gönlü, tıpkı içi kan ile dolu olan
piyâleye benzer:

*Gam-ı ruhunla gönül dağlandı lâle gibi
Derimi hûn ile pürdür begüm piyâle gibi
Sâbit*

Her ne kadar muhabbet bahçesinde çok
lâleler biterse de âşık (Necati Bey) gibi cefâdan
bağı yaralanıp dağlanan bulunmaz:

*Muhabbet sebze-zârında biter bir çok lâleler
ammâ
Bulunmaya benim gibi bağı dâğ olmuş
Necâtî Beğ*

Âşıklar bazan gönül yarası bazan da canın
zarif mânaları oldukları için lâle ve gül
goncalarının âşıklara mesken olmasına
şaşılmamalıdır:

*Gâh dâğ-ı dil ü geh nükte-i cânuz ki biz
Gonca-i lâle vü gül mesken olursa ne aceb*

Fehîm-i Kadîm

Zaten âşğın talihi lâle gibi bağı yanıklık
yani üzüntüdür:

*Ger salsa âl-i müll dilüme la 'l-vâr aks
Gör tâli 'üm ki lâle-i kûh-ı melâl
Fehîm-i Kadîm*

Sevgilinin yanağının gamından ölen âşık,
sinesinde lâle bitmesini ister. Çünkü o zaman lâle
otağ ile gelerek âşğın mezarını bekleyecektir:

*Ruhunun gamından ölüp lâle bitse sinemde Gelüp
otag ile bekler mezârı mı diyeyin Niyâzî*

Zaten âşğın mezarı lâlenin bittiği topraktan
belli olur:

*Dâğdan fehm olunur sûz-ı derûn-ı âşık
Lâleden küşte-i gam hâk-i mezarın bilürüz
Sükkerî*

Âşğın mezarında biten lâle ise sinesindeki
yaradır:

*Nite lam lâle bite sinum üzre
Bu sînem tağıdur ol lâle dâğı
Sâfi*

Âhî ise kabri üzerinde yetişen lâlelerin
kıyamete kadar yanıp yakılmasını ister:

*Saçların çözsün bulutlar ra 'd kılusun nâleler
Kabrimi üzre haşre dek yansım yakılsun lâleler
Âhî*

Âşğın bağındaki ümit yaprağı lâle yaprağı
gibi dökülerek geriye sadece hasret yarası kalır:

*Dökilüb berg-i ümîdüm lâle-veş bagrumda ah
Dâğ-ı hasretdür kalan ol gül-izârumdan benim
Zâtî*

Sevgilinin hasretiyle âşık, lâle gibi 'dâğ-dâr
(yaralı)'dır:

*Hasretinle lâle-veş ben dâğ-dârım kim bilir
Sînede zahm-ı dil-i nâ-şâd u zârım kim bilir
Sâlîm*

Aşk yolunda rıza kılıcıyla her tarafı çâk çâk olanın alemi yani damgası güneştir:

*Bu yolda tîg-i rızâ ile çâk çâk olanın
Derûn-ı lâle gibi dâg-dâridur hurşîd
Nâ'îlî*

Bâkî ise şu beytinde kendisini aşk sahrasının bağı yanık lâle-i nu'mânına yani âşığına benzetir:

*Sehâb-ı lutfun âbin teşne dillerden dirîg etme Bu
deştin bağı yanmış lâle-i Nu 'mâniyiz cânâ Bâkî*

Hayâlî Bey kendini Ferhad'a benzetirken ânının şulesini ise lâleye teşbih eder:

*Ben belâ Ferhâdiyım kûh-ı gam-ı dildârda Şu
'le-i âhum başımda lâledir kûhsârda Hayâlî
Bey*

Âşığın lâle gibi gönlü ayrılık derdinin acısıyla yaralı, gözü kanlı ve göğsü parça parçadır. Bundan dolayı lâleden hiç bir farkı olmayan âşık sevgiliye sitem eder:

*Dilde dâg-ı derd-i hicrân dîde pür-hûn sine çâk
Devlet-i aşkımda ey gül-ruh nem eksik lâleden
Hilâlî*

Hayâlî Bey de gam dağında lâle gibi kan ağlamasına rağmen sevgilinin hâlini sormamasına içlenir:

*Bunca demler kûh-ı gamda lâle-veş kan aqlarını
Demez ol şîrîn-dehen hâlin ne Ferhâdını
benim*

Hâyâlî Bey şu beytinde ise, lâleye kendisi gibi belâ dağını çeken başkalarını görüp görmediğini sorduktan sonra lâleyi kanlı kefeneye sarılmış âşık benzetir:

*Benim gibi belâ dağını çeker buldun mı ey lâle Nice
demler gören bir âşık-ı hûnîn-kefensin sen Hayâlî
Bey*

Fuzûlî gözyaşlarının kırmızı, bağrının paramparça olduğunu belirttiikten sonra kendisini belâ dağına benzeterek, içinin ve dışının lâle gibi devamlı kırmızı olduğunu söylemiştir:

*Sirişkim al bagrım pâre bir kûh-i belâyım kim
Hemîşe lâle vü la 'l ile rengîndir içim dışım*

Âşığın gözü daima kanlıdır. Hayâlî Bey bundan dolayı kırmızı lâleyi kendine benzetir:

*Bir nazarda bana benzer lâle-i sahrâ-yı gam
Merdüm-i çeşmim gibi her dem libâs-ı hûn giyer*

Âşık lâle gibi başım yerden kaldırarak sevgilinin ayağına yüz sürmek ister:

*Lâle-veş baş kalduram yirden sürem yüz pâyine
Ol kıyâmet gelse ben hûnîn-kefenden cânibe Zâtî*

Ayrıca şunu da ifade etmek gerekir ki, sabânın gülün ayrılık haberinden bahsedince bülbülün ciğeri lale gibi kana bulanır:

*Haber-i firkatî gülden ki kelâm itdi sabâ
Bülbülün lâle-sıfat kana bayandı ciğeri
Hasan Mu'îdî*

Gül bahçesinde yer yer açılan lâle ve gül değıldir. Bülbülün hasret acısından dolayı aktığı kana bulanmış göz yaşdır:

*Şüküfte câ-be-câ gül-şende sanma lâle vü güldür
Akıtmuş hâr-ı hasret eşk-i hûn-âlûd bülbüldür
Re'fetî*

Ba- Lâle - Âşığın Bedeni

Âşığın bedeni gam dağına benzer. Onun üzerindeki yaralar ise kanlı lâlelerdir:

*Kûh-ı endüh durur âh ki bu cism-i zebûn
Dâglar yer yer anun lâleleridir pür-hûn
Hayâlî Bey*

Âşığın bedeni gam yarasından dolayı kanla kaplanır. Hayâlî Bey lâlenin kırmızılığını kendisi gibi âşık olmasına bağlar:

*Dâg-ı gamdan rûyu hûn âlûdedir cismim gibi
Aşık olmuştur meger kim lâle-i Nu 'mân
Hayâlî Bey*

Reşid gönlünde oluşan ayrılık acısından dolayı bedeninde meydana gelen yaralan lâleye benzetir:

*Hayâl-i çeşmi gitdi kaldı dilde dâg-ı hicrânı Biten
hep lâledür nergis gibi şimdi zemînümde*

Bb- Lâle - Âşığın Sinesi (göğsü, bağı) Âşığın sinesi çekmiş olduğu aşk acısından dolayı lâleye benzeyen yaralarla kaplanır. Bundan dolayı Sâlim gül bahçesini seyretmek isteyenlerin göğsüne bakmasını ister:

*Lâle-âsâ dâğlarla gül gül olmuş ser-te-ser
Sineme etsin nigh seyr-i gülîstân eyleyen*

Zâtî ise döğünmekten ve sevgilinin taş vurmasından dolayı sinesinin duhânî lâlelerle yani yaralarla kaplandığını ifade eder:

*Bitdi sinemde döğünmeliden duhânî lâleler
Üstine anun sirişkümnden saçıldı lâleler*

*Her ne taş kim urdun ey sengîn-dil -ü-lâle-izâr
Sînemün bâğın duhânî lâlelerle itdi zeyn*

Muhîbbî de göğsünün üzerinde bulunan yaraları görenlerin çöllerde lâle açtığını sanacağını söyler:

*Görenler sînemün üstünde dâgum
Sanur açıldı sahrAlarda lâle*

Hayâlî Bey sinesindeki yarıklar üzerinde oluşan her yarayı 'vâdi-i hayret'te biten lâleye benzetir:

*Vâdi-i hayretde bitmiş lâlelerdir gûyiyâ
Yaktığım her dağ bu sînemdeki çâk üstine*

Hâtîf, sinesinde oluşan her taze yarayı lâleye; Bâkî de toprakta yer yer açan lâlelere teşbih eder:

*Yaksam fîtîlelerle çırağan olur temim Her
tâze dâg sinede bir lâledür bana*

*Guyyâ yer yer açılmış lâlelerdir hâkde
Sînem üstünde görünen tâze tâze dâğlar*

Âşığın sinesi 'kûh-ı belâ (:belâ dağı)'dır. Orayı kırmızı lâleye benzeyen yaralar süsler:

Sîne bir kâh-ı belâdur kim anı zeyn etdi gam

*Tâze tâze dâğlarla lâle-i hamrâ ile
Hayâlî Bey*

Âşığın bağındaki 'başlar' gam yarasıyla lâle gibi sivrilirler:

*Dâg-ı gamdan lâle-veş bagrunnda bitdi başlar
Hasret-i la 'lünle hûn oldu gözümde yaşlar
Za'îfî*

Âşığın göğsündeki yarayı gören sevgili jâle gibi âşığın kanına girmek ister:

*Sîne dâğın görüp ol gonce-dehen lâle gibi Bir
avuç kanıma girmek diledi jâle gibi Bâkî*

Nedîm-i Kadîm ise sevgilinin devamlı sinesinin lâle ve gülün içi gibi yaralarla dolmasını istediğinden yakınır:

*O cevr-pîşe ise her zemânda sînemüzi
Derûn-ı lâle vü gül gibi dâg dâg ister*

Za'îfî ise sevgiliye, dünyada dudağının hasretiyle kana gark olarak bağında lâle gibi yüz yara bulunmayan âşık var mı diye sorar:

*Lâle gibi hasret-i la 'lünle gark-ı hûn olup
Dünyede âşık mı var kim bağının yüz dâğı yok*

Bc- Lâle - Âşığın Gönlü

Âşığın gönlü bazan lâle gibi paramparçadır:

*Dem olar gonce-i dem beste-i gülzârı mihnetdir
Dem olur lâleler gibi girbân çâktur gönlüm*

Hayâlî Bey

Şemsi Ağa, lâleden başka kendisi gibi yanık gönüllü kimsenin olmadığı şu beytiyle ifade eder:

*Bulunmaz bencileyin bağı yanık lâleden gayrı
Yüzüme su seper bir kimse yoktur jâleden gayrı*

Âşığın gönlündeki aşk ârizî olmayıp zâtîdir. Bundan dolayı lâle-i sîr-âbda olduğu gibi su ile sönmez:

*Arizî sanman ki zâtîdir gönülde nâr-ı aşk
Ateşim sudan söyünmez lâle-i sîr-âb tek
Sürürî*

İd- Lâle - Âşığın Göz Yaşı

Âşığın göz yaşları sonbaharda dökülen yapraklar arasında lâlelerin yetişmesine sebep olur:

*Çün giçdi rûze sâkî gel sun bana piyâle
Berh-i hazân içinde eşküm bittirdi lâle
Muhibbi*

Çektiği gamdan dolayı boyu iki büklüm olan âşığın gözleri, lâle-i sır-âb gibi kan ile dolar:

*Kâmetim gamdan büküldü sünbül-i pür-tâb tek
Gözlerim kan ile doldu lâle-i sır-âb tek Sürûrî*

Fuzûlî kanlı gözyaşını öyle etrafa saçmış ki gam (: ıstırap) evi olan hanesi tıpkı şarap hababı gibi lâle rengine bürünmüştür:

*Kanlı yaşım anca kim saçmış Fuzûlî her taraf Lâle-
reng olmuş habâb-ı mey kimi gam-hânesi*

Ahmed Paşa ise sevgilinin yanağını hatırlayarak gözünden yaşlar aksa 'gülşen ü çemen'in lâlelerle dolacağını söyler:

*Ruhu yâdına kan akıtsa gözüm
Pür olur gül-şen ü çemen lâle*

Necâtî Beğ ise sararmış yüzünde kanlı göz yaşlarını görenlerin za'feran arasında bir iki lâlenin bittiğini söyleyeceklerini ifade eder:

*Kanlı yaşımı çihre-i zerdimde gören der
Bitmiş bir iki lâle za'ferân arasında*

Ahmed Paşa sevgilinin yanağını lâleye benzeterek ona bu rengi verenin gözyaşları olduğunu söyler:

*Sebze hattında ruhun bir lâle-i Nu 'mânîdir K'anı
rengîn eyleyen bu eşkimin bârânudur*

Fuzûlî ise sevgilinin kapısının toprağını kimyagere benzettiği gözünden akan yaşların lâle rengine çevirdiğini belirtir:

*Lâle-reng etti gözüm kan ile hâk-i derini
Kimyâ-gerdir eder gördüğü toprağı kızıl*

Fuzûlî şu beytinde aşk meclisinde gözyaşının, lâle renkli şarap olduğunu ifade eder:

*Bezm-i aşk içre sirişkindir şarâb-ı lâle-gûn Kıldı
gam kaddim büküp cân-ı şarâbum ser-nigûn*

Sahranın kırmızıyla donatılmasına sebep lâle değil bilakis âşığın âh u figanıdır:

*Sanma rengin lâleler sahrâyı gül-gûn eyledi
Âh-ı pür-sûzumdan oldu bâg-u râg efrûhte
Hayâlî Bey*

Za'îfî ise dağ eteklerini süsleyen lâlelerin sevgilinin yanağının şevkiyle coşan göz yaşları olduğunu söyler:

*Gözlerim yaşıdır itdi şevk-ı ruhsârunla cûş
Lâleler kim zeyn olupdur dâmen-i kuhsârda*

C. Lâle - Şehid

Hayâlî Bey, lâleyi kanlı kefeneye sarılmış bir aşk şehidine benzetirken:

*Şehîd-i aşktır kanlı kefende .
Bana her lâle-i sahrâ-yı Leylî*

Mesîhî, sevgilinin etrafında bulunan lâlelerin her birinin bir şehidin 'kan saçan göz'ü olduğunu belirtir:

*Çevre yanında görinen lâleler ey serv-kad
Her birisi bir şehîdün dîde-i hân-bâridur*

Zâtî'ye göre lâlelerin üzerine baştan başa dökülen yaseminler sanki kana gark olmuş şehidlerin üzerine inen bir nurdur:

*Kana gark olmuş şehîdân gûyâ nûr iner
Lâleler üzre döküldükçe ser-â-ser yâsemîn*

Başı açık lâle, şehitler şahının kana bulaşmış alemidir:

*Baş açık lâle çemende dedi sultân-ı güle Kan
bulaşmış alem-i şâh-ı şehîdânem ben Hayâlî
Bey*

D. Lâle - Kumaş ve Elbiseler

Lâle renginden dolayı çeşitli kumaşlara ve elbiselere benzetilmiştir. Bunlar şunlardır: pîrâhen (pîrehen)^{xviii}, vâlâ (vâle)^{xix}, şâl^{xx} (kırmızı

şal ve kibriti şal), **kabâ^{xxi}** (gül-gün kabâ, al kabâ ve lâciverd kabâ), **câme^{xxii}**, **libâs^{xxiii}** (dîbâ-yı zîba), **gönlek^{xxiv}** ve **hâra^{xxv}**.

*Lâle gibi çünkü ben sahrâ-nişînler şâhıyam
Kırmızı eyvân yiter bu kanlı pîrâhen bana
Âhî*

*Lâle çâk-i pîrehe gösterdi gül çînî kabâ
Bûlbül-i şûrîde hây ü hûy-ı mestân eyledi
Bâkî*

*Âhîyâ yârûn arûs-ı hüsni şevkine bugün
Al vâlâyı gelincik-veş tutundu lâleler Âhî*

*Lâlenin reşk ile hûn olduğu ser-tâ be kadem
O miyâne sarılan kırmızı şâlindendir
Nedîm*

*Mücerred bî-ser ü pâ bir gedâ-yı hâne-ber-dûşam
Hemân lâle gibi egnümde bir kibriti şâlum var
Riyâzî*

*Gül-gün kabâsı ol sanemin sanki lâledir
Cism-i latîfi lâle-i hamrâda jâledir Bâkî*

*Lâleler sanman görinen dâmen-i kuhsârda Çeşm-i
pür-hûmum geyürmüşdür kabâ-yı âl ana Âhî*

*Ol iki rengin kabâ gûyâ bahârı itdi zeyn
Lâciverdi al garrâ lâlelerle dil-berâ
Zâtî*

*Mest olmasaydı bûy-ı şarâb-ı beneşşeden
Çâk itmez idi câmesini lâle gonce-vâr
Şefîî*

*Gül ü nergis yine altun benekli câmeler giymiş
Libâsı lâlenin egninde bir dîbâ-yı zîbâdır Bâkî*

*Güzeller arızından yandı lâle
Libâsı ana oddan gönlek olmuş
Necâtî Beğ*

*Nev-bahâr oldu çemen câme-i hadrâ geysün
Açılıp lâle-i sahrâ yine hârâ geysün
Fehîm-i Kadîm*

Da. Elbise Yırtmak - Yaka Yırtmak^{xxvi}

Beneşşe şarabının kokusuyla sarhoş olmasından dolayı lâle elbisesinin yakasını çak eyler:

*Mest olmasaydı bûy-ı şarâb-ı beneşşeden Çâk
itmez idi câmesini lâle gonce-vâr Şefîî*

Hayâlî Bey sevgilinin gül yüzünün vasfı ile şiirlerini eğer gonca işitse lâle gibi yakasını yırtacağını söyler:

*İşitse gül yüzünün vasfı ile eş 'ârım
Yakayı lâle gibi gonca çâk çâk eyler
Hayâlî Bey*

Lâle devamlı 'çâk-i pîrehe'ni gösterir:

*Lâle çâk-i pîrehe gösterdi gül çînî kabâ
Bûlbül-i şûrîde hây ü hûy-ı mestân eyledi
Bâkî*

Fuzûlî ise devrânın gizli bir yara ile gönlünü yakmadığı lâlenin her an yakasını yırtmaktan maksadının ne olduğunu sorar:

*Ve ger bir dâg-i pinhân ile bağrı yakmadı devrân
Nedür maksûdı her dem lâlenin çâk-i giribân^{xxvii}dan
Fuzûlî*

Oysa lâle sarhoş olup eteğine kadar yakasını yırttığından beri şaşkın, âşık, tutkun ve rezil olmuştur:

*Mest olup çâk-i giribân idüben tâ dâmen
Vâlîh ü âşık u âşüfte vü rûsvâ lâle
Muhibbî*

Ayrıca lâlenin ' giribân'ı, kuyudan çıkan Yûsufun elbisesine benzer:

*Çâhdan çıkdı giribânı kızıl kan lâle
Gûyiyâ pîrehe-i Yûsuf-ı Ken 'an lâle
Hilâlî*

Db. Lâle - Kefen

Özellikle kanlı kefen renginden dolayı lâleye benzer. Âşık, lâle gibi kanlara gark olan bedenine sarılan kefeni kabri üzerine açılan lâleye benzetir:

Şol kadar lâle gibi kanlara gark oldu tenüm

Kabrimi üzre açılan lâleye döndü kefenimi
Âhî

Hız. İsa'nın dudağı gibi can veren sevgilinin
dudağıyla hayat bulan lâle, kefenini çâk eder:

Leb-i İsa demiyile cânanın Cân
bulup çâk eder kefen lâle
Ahmed Paşa

Âşık, sevgilinin mihnetinden dolayı öldüğü
zaman, aşk ehli (derd ehli)nin kendisine lâle gibi
kanlı kefen sarmasını ister:

Öldürürse ger beni ol Yûsuf-ı gül-pîrehan
Lâle-veş sarsım bana ışk ehli bir kanlı kefen
Figânî

Dâg-ı mihnetle beni öldürse o gül-pîrehan
Lâle-veş sarsım bana derd ehli bir kanlı kefen
Hayâlî Bey

Yer altındaki esrarı soranlara Ahmed Paşa, varıp
lâlenin başındaki kanlı kefeni görmelerini söyler:

Eydür ki yer altındaki esrârı sorarsan
Var lâleye başındaki kanlı kefeni gör

De. Lâle - Dest-mâl^{xxviii}

Lâle renginden dolayı kırmızı destmâle benzetilir:
Gülşende lâle sanma ârâknâk olup çemen Bir
al destimâl ile sildi dudağımı Bâkî

E. Lâle - Sancak

Lâle renginden dolayı kırmızı sancağa da
benzetilir. 'Şâh-ı gülün' sancağı, 'lâle-i
pervâzî'dür:

Sancağı şâh-ı gülün lâle-i pervâzîdür
Bâgda eyledi direngiyine hayl-i ezhâr
Riyâzî

"Sultân-ı gül' bağ içinde zümrüd tahtını
kurduğu zaman lâle-i Nu'mân al sancağım
kaldırır:

Bâg içinde tâ zümürriid taht ura sultân-ı gül

Al sancak kaldıran tâ lâle-i Nu 'mânîdir
Ahmed Paşa

F. Lâle - Şarap

Lâle renginden dolayı kırmızı şaraba
benzetilir. Bu benzerlik şu tamlama ve bileşik
isimlerle kendini gösterir:

Bâde-i hamrâ:

Yir yirin oldu çemende yine peydâ lâle
Elîne aldı gelüp bâde-i hamrâ lâle
Muhibbi

Bâde-i lâle-fâm:

Sâki-i bezm bâde-i gül-reng vü lâle-fâm
Eksük virürse gayriya bizden yana tamam
Ümîdî

Bâde-i sahbâ:

Arif midir ol kimse ki görüp bu rumuzu
Nüş eylemeye lâle gibi bâde-i sahbâ
Ahmed Paşa

Lâle-gûn sahbâ:

Ma'nî-i rengin mi lafz-ı âb-dârımda yahud Sâgar-ı
mînâya konmuş lâle-gûn sahbâ
Nefî

Mey-i hamrâ:

Bencileyin la 'i-nâbun yâdına ey gonce-fem
Gülşen içre lâlei gördüm mey-i hamrâ çeker
Muhubbî

Mey-i lâle-reng:

Mey-i lâle-reng elde meclis müheyyâ Ne
hâcet zamân-ı gül ü gülistâne Bâkî

Şarâb-ı lâle-reng:

Yeter olduk gubâr-ı gamla bengî
Getir sâki şarâb-ı lâle-rengi
Hayâlî Bey

Şarâb-ı lâle-gûn:

Felek işretgehim mey sagârımdır ey şafak sen

hem Dökülmüş şâm-ı 'ayşım da şarâb-ı lâle-gûnumsun
Hayâlî Bey

Şerâb-ı lâle-fâm:

Tarabgâh-ı Cem-âbâdun çeküp el bezm ü câmindan

Bu işret-hânenün geçdik şerâb-ı lâle-fâmından
Vak'anüvîs Râşid Efendi

G. Lâle - Kan

Lâle, renginden dolayı kana da benzer:

Şer kesdiği parmak acımadı
Gerçi kim akdı lâle-gün kam
Hayâlî Bey

Rahm et ki kıldı sen gül-i handân fîrâkına
Yüzüm sahîfesin cigerim kanı lâle-fâm Necâtî
Beğ

Bu kan bazan gül bahçesinde kesilen kurbanın kanı, bazan zeminin kam, bazan düşmanın kanı (: hasm kanı veya hûn-ı a'dâ), bazan ciğer kanı bazan da uşşâk-ı mestin kamdır:

Sanasm hûn-ı kurbandur şakâyık sahn-ı gülşende
Cihân pür şûr u gavgâ şöyle benzer id-i adhâdır
Bâkî

Donandı lâle gibi hasın kanı ile zemîn
Nite ki müjde-i feth ile şehr dükkânı
Necâtî Beğ

Zahm-ı tîgından döküldü hûn-ı a'dâ. şöyle kim
Tuttu sahrâlar yüzünü lâle-i Nu 'mân gibi Bâkî

Kanı cûş itdi zemînün kızaran lâle degül
Zâti'yâ cûş-u-hurûş eyle revân sen de yine
Zâti

Leb-â-lebdür ciger hûniyle lâle
Niteki eşk-i çeşmümle piyâle
Muhibbî

Sanma ey serv ayagına baş komuştur lâleler
Dâmenine yapışan uşşâk-ı mestin kanıdır Ahmed
Paşa

H. Lâle-Ateş

Lâle, renginden dolayı ateşe benzetilir:

Değildir lâle yer yer zâhir oldu andan ateşler
Zamâne tuadı çarh-ı âfîâba tîg-i kuhsâr

Nefî

Sevgilinin muma benzeyen yanağının arzusuyla lâle her gece yanıp yakılsa şaşılmamalıdır. Çünkü o, nur ve ateşle kaplıdır:

Haddin çerâğı şevkıyle lâle her gece Yansa
göyünse tan mı ki pür-nûr u nârdır Şeyhî

Sevgili bir an gül bahçesini gezmeye gitse, lâle ve goncayı cehennem ateşinin koruna çevirir:

Ne gülîstâne güzâr eylese bir demde eder
Gonca vü lâlesini ahker-i sûzân-ı cahîm
Nefî

Fehîm-i Kadîm ise yanık yaralarıyla dolu bedeniyle cennetin güllerini seyretse, cehennem bahçesi gibi bütün lâlelerinin kor olacağını söyler:

Eylesem bu ten-ipür-dâğ ile gül-geşt-i behîşt Bâg-ı
dûzah gibi hep lâleleri ahker olur

Lâle, yer yer gül bahçesine ateş koyar:

Ergavanlar tutuşup hirmen-i gülyanmağ için
Gülîstan mülküne âteş kodu yer yer lâle Bâkî

I. Lâle - Ocak

Lâle, renginden dolayı ocağa benzer:

Lâle ocağı beste imiş cizye-i bâğa
Heb mühürlidür aldığı evrâk-ı dîde
Sâbit

Riyâzî, lâlenin ilkbaharın hem odu hem de ocağı olduğunu söyler:

Berg-i aynı muntazam der-hâtm oldıferâg Lâle
oldı devletinde nev-bahârın od ocağı

Sâbit, ise 'lâlenin ocağı ateşlere yansın' diyerek ona beddua eder:

Şerhalardan sinede bir tahta lâlem var benüm
N'eylerem ateşlere yansım ocağı lâlenün

İa. Lâle - Kızılbaş Ocağı

Hayâlî Bey, lâlelerle bezenen her vâdîyi 'kızılbaş ocağı'na benzetir:

*Sebzeler rûy-i zemini tutdu Osmânî gibi
Lâlelerle oldu her vâdî kızılbaş ocağı^{xxix}*

Ib. Lâle - Ateş-perest Ocağı
Hayâlî Bey, lâlelerin, sahralarda 'âteş-perest
ocağın'ı yaktıklarını söyler:

*Sahrâda yaktı lâle âteş-perest ocağın
Gülsern benefşelerle şehri-ifrenge benzer*

İ. Lâle - Şem' (Çerâğ)
Lâle renginden dolayı şem'e (çerâğ) benzer. Lâle
çirasını ya 'mâh-ı mihr-efrûz'dan ya 'âteş-i efrûhte'den
ya da 'yağ'a benzetilen Jâle'den yakar:

*Mâh çekmiş sinesine gün yüzün şevkiyle dâğ
Lâle dahi mâh-ı mihr-efrûzdan yakar çerâğ
Necâtî Beğ*

*Şem '-i gül meş 'ale-i lâlefürüzân oldu
Her biri âteş-i efrûhteden yaktı çerâğ
Ganiza.de Nâdirî*

*Çarhun yüregi yağı mudur jâleler 'aceb K
'andan çerâğ-ı lâle bulur böyle iltihâb Mesîhî*

'Çerâğ-ı berk' ise lâle mumunu parlatır:

*Çerâğ-ı berk kılıp şem '-i lâleyi rûşen
Sedâ-yı ra 'd kılıp çeşm-i nerkisi bidâr
Fuzûlî*

Lâlenin, bahar meclisinde mum yakması istenir:

*Demidür lâle yaka bezri-i bahâra meş 'al
Gonca-i zenbak ola nerkise şem 'i bâli
Bâkî*

Lâle ise, 'şem'-i mu'anber'ini yakar ve bostanın
üzerinde anber saçan bir bulutun oluşmasına sebep olur:

*Yine her lâle bir şem '-i mu'anber yaktı dâdundan
Şehâb-ı anber efsân oldu peydâ bustân üzre
Nefî*

Lâleler gül bahçesinde işret mumunu yakdıktan
sonra, üzerlerine çiğ taneleri pervaneler gibi düşer:

*Yakalı gülzârda işret çerâğım lâleler
Üstüne pervâneler gibi düşerler jâleler
Hayâlî Bey*

Çimenlikde lâle bunca 'şem' u çerâğ' yakmasında
rağmen nergisin gözünü 'humâr ile hâb'ın tutması dikkat
çeker:

*Çemende yakar iken lâle bunca şem' u çerâğ
Niçün tutar gözünü nergisin humâr ile hâb Şeyhî*

Yatak odasındaki mumun söndürülmesi istenir.
Çünkü sevgilinin yüzünün şevkinden dolayı 'bal'indeki
her lâle nakşı bir 'meş'al-i rûşen' yakar:

*Şebistânunda itfâ eyle şem 'i şevk-i rûyundan
Yakar hâlinde ki her nakş-ı lâle meş'al-i rûşen
Sâbit*

Belâ erbabının vücudunda meydana gelen ve
renginden dolayı lâleye benzetilen yaraların her biri
'Mecnûn çerâğı'dur:

*Teni sad-pâre erbâb-ı belânın bâğ-ı râğdır Kim
onun dâğdan her lâlesi Mecnûn çerâğıdur Hayâlî
Bey*

Lâle ve gülün seher rüzgarının mumu olmasından
dolayı meclisin mumu 'yârân'a düşman olur:

*Olmazdı şem 'i cem 'in yârâna böyle düşmân
Olmasa lâle vü gül bâd-ı seher çerâğı
Necâtî Beğ*

Zindanda yanan "çerâğ"lar da lâleye benzetilir:

*Lâleler zindan içinde gündüzün yakar çerâğ Bâğ
bir üstü açık dil-gîr zindân oldu gel Necâtî Beğ*

"Lâle-i gülzâr"m al fanus içersinde bulunan mumu
yakmasına sebep ise gece onu önünce götürmektedir:

Gice önünce götürmekdür murâdı var ise

Al fânûs içre yakmış lâle-i gülcâr şem'
Riyâzî

Ayrıca **lâle**, '**Gül Baba çerağı'na benzetilir:**

Dâg yalanış sine-i abdâla dâğı lâlenün
*Sanki **Gül Baba çerâgıdur** çerâğı lâlenün*
Sâbit

Lâlenin mumu yok etmesine şaşılmamalıdır.
Çünkü muma faydalanmayı sabâ vermektedir:

Yele verse çerâğı lâle ne tan
Ki verir şem 'a intıfayı sabâ
Ahmed Paşa

J. Lâle - Engübîn (Bal)
'Hünîn lâle' renginden dolayı 'engübîn'e benzer:

Biri gül biri beneşe biri hünîn lâledür
Biri kand oldu birisi şehd biri engübîn
Hayâlî Bey

K. Lâle - Kıma

Lâle renginden dolayı kınaya benzer*:**

Sürmeden gözler kara eller hınadan lâle-reng
Fuzûlî

Lâleler serv ayagın bâgda tutsa n 'ola kim Nev
'iyâ bâg ile bend olmasa hınâ tutmaz
Nev'î

L.Lâle-La'l^{xxxı}

Lâle, renginden dolayı la'le benzer:

Kûhun içi taşı pür olmadı la'l-i lâleden
Oldı pür-hûn kûh-ken laldığı âh-u-nâleden
Zâtî

M. Lâle - Seher Yeri

Seher yeri renginden dolayı lâleye benzer:

Ruhun şevki ile âh itmiş meger kim ehl-i mihr ey
Seher yeri kızarmış gökyüzünde lâle-gün olmuş
ZâtîDevam edecek

KAYNAKLAR

1993

(Bu Kaynakçaya makalemizin birinci bölümünde yer almayan eserler de dahil edilmiştir.)

AGAH SIRRI LEVEND

1966

Türk

Ali Şir Nevaî, II. Cilt Divanlar,
Dil Kurumu
Yayınlardan-Sayı: 244, TDK
Basımevi, Ankara

AKTEPE M. Münir
1954

Rumelili Za'îfi, Hayatı, San'atı, Eserleri ve Dîvânından Seçmeler, MEB Yayınları: 2462, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 634, Araştırma-İnceleme Dizisi: 40, İstanbul

"Damad İbrahim Paşa Devrinde Lâleye Dâir Bir Vesika"
Türkiyat Mecmuası, C. 11, s. 115-130, İstanbul

ÂHİ DİVANI

1994

(Hr. Necati Sungur), Kültür Bakanlığı Yayınları / 1617, Türk Klasikleri Dizisi / 32, Ankara

ARSEVEN Celâl Esad
1983

Sanat Ansiklopedisi, 5 C. Millî Eğitim Basımevi, İstanbul

AHMET PAŞA DİVANI

1993

(Hr. Ali Nihat Tarlan), Akçağ Yayınları, Genel Yayın No: 51, Türk Klasikleri / Divanlar: 3, Ankara-1993.

ÂŞIK ÇELEBİ
1994

MEŞÂİRÜ'Ş-ŞU'ARÂ, İnceleme, Tenkitli Metin (Hr. Filiz Kılıç) 2 C, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara

AKARSU Kâmil

BABÜR DİVANI 1995	(Hrz. Bilâl Yücel), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 81, Hükümdar Dîvanları Dizisi, Sayı: 1, Ankara	1952	Ahmed-i Dâ'î, Hayatı ve Eserleri , İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından, Türk Dili ve Edebiyatı Zümresi No: 518, İstanbul
BAKİ 1935	Hayatı ve Şiirleri c. 1 DİVAN, (Hrz. S. Nüzhet Ergün), Sühulet Kitab Yurdu, İstanbul	FEHİM-İ KADİM 1991	Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi , (Hrz. Tahir Üzgör), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını - Sayı: 44, Ankara
BELİÇ, İsmail 1985	NUHBETÜ'L - ASAR Lİ-ZEYLİ ZÜBDETİ'L - EŞ'ÂR, (Hrz. Abdulkerim Abdulkadir-oğlu), Gazi Ü. Yayın No: 62, Gazi Eğitim Fakültesi Yayın No: 8, Ankara	FUZULİ DİVANI 1990	(Metni Baskıya Hazırlayanlar: Kenan Akyüz - Süheyl Beken - Sedit Yüksel - Müjgan Cunbur), Akçağ Yayınları, Genel Yayın No: 51, Türk Klasikleri / Divanlar: 5, Ankara
1991	Bosnalı Alaeddin SABİT DİVAN, (Hrz. Turgut Karacan), Cumhuriyet Ü. Yayınları No: 37, Sivas	HAYALI DİVANI 1992	(Hrz. Ali Nihat Tarlan), Akçağ Yayınları, Genel Yayın No: 51, Türk Klasikleri / Divanlar 6, Ankara
CEVRİ, 1981	Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni (Hrz. Hüseyin Ayan), Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 583, Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 97, Araştırma Serisi No: 80, Erzurum	Kınalı-zade Hasan Çelebi 1989	TEZKİRETÜ'Ş-ŞUARÂ, c. I-II", (Hrz. İbrahim Kutluk), AKDITYK, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVIII. Dizi - Sa. 4 ¹ , Ankara
CİNANİ 1994	Hayâtı, Eserleri, Dîvânının Tenkidli Metni (Hrz. Cihan Okuyucu), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 570, Ankara	KURNAZ Cemal 1988	Hayali Bey Divanı Tahlili , Ankara
DİLÇİN Cem 1983	Yeni Tarama Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları: 503, Ankara	KÜÇÜK Sabahattin 1988	BÂKİ ve Dîvânından Seçmeler , Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 938, 1000 Temel Eser Dizisi: 140, Ankara
EKBER ALİ	H. 1343 Lügat-Nâme (Dehhudâ), C. 32, Tahran	KÜNHÜ'L-AHBÂR'IN TEZKİRE KISMI 1994	(Hrz. Mustafa İsen), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını - Sayı: 93, Tezkireler Dizisi - Sayı: 2, Ankara
ERTAYLAN İsmail Hikmet			

- LATİFİ TEZKİRESİ
1990 (Hrz. Mustafa İsen), Kültür Bakanlığı Yayınları / 1120, 1000 Temel Eser / 149, Ankara
- LESKOFÇALI GALİB
1987 (Hrz. Metin Kayahan Özgül), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 830, Türk Büyükleri Dizisi: 58, Ankara
- MESİHİ DİVANI
1995 (Hrz. Mine Mengi), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını - Sayı: 80 "divanlar Dizisi: 1", Ankara
- Mîrzâ-zâde Mehmed SALİM DİVANI Tenkitli Basım
1994 (Hrz. Adnan İnce), Ankara
- MO'İN Muhammed
1992 An Intermediate Persian Dictionary, C. 3, Tehran
- Muallim Nâci
1986 OSMANLI ŞAİRLERİ, (Hrz. Cemâl Kurnaz), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 684, Kültür Eserleri Dizisi: 55, Ankara
- MUHİBBİ DİVÂNI
1987 (Hrz. Coşkun Ak), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 712, 1000 Temel Eser Dizisi: 129, Ankara
- NAİLİ DİVANI
1990 (Hrz. Haluk İpekten), Akçağ Yayınları, Genel Yayın No: 51, Türk Klasikleri / Divanlar: 9, Ankara
- NECATİ BEG DİVANI
1992 (Hrz. Ali Nihat Tarlan), Akçağ Yayınları, Genel Yayın No: 51, Türk Klasikleri / Divanlar: 4, Ankara
- NEDİM DİVANI
1972 (Hrz. Abdülbâki Gölpınarlı), İkinci Basım, İnkılap ve Aka, Ankara
- NEDİM-İ KADİM DİVANÇESİ
(Hrz. Osman Horata), Kültür ve Turizm Bakanlığı 1987
Yayınları: 833, 1000 Temel Eser Dizisi: 133, Ankara
- NEFT DİVANI
1993 (Hrz. Metin Akkuş), Akçağ Yayınları, Genel Yayın No: 51, Türk Klasikleri / Divanlar: 11, Ankara
- NESİMÎ DİVANI
1990 (Hrz. Hüseyin Ayan), Akçağ Yayınları, Genel Yayın No: 51, Türk Klasikleri / Divanlar: 1, Ankara
- NEVİ, DİVAN Tenkidli Basım
1977 (Mertol Tulum - M. Ali Tanyeri) İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2160, İstanbul
- ONAY Ahmet Talat
1992 Eski Türk Edebiyatında **Mazmunlar**, (Hrz. Cemal Kurnaz), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları / 77, Ansiklopedik Eserler Serisi, Ankara
- Ömer Bin Mezîd
1982 MECMU'ATU'N-NEZÂİR, (Hrz. Mustafa Canpolat), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- PAKALIN Mehmet Zeki
1993 Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, 3 C, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2505, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 646, Sözlük Dizisi: 2, İstanbul
- P ALA İskender
1989 Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Genel Yayın No: 54, Ankara.
- RİYAZİ DİVANINDAN SEÇMELER
1990 (Hrz. Namık Açıkğöz), Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara
- SEFERCİOĞLU M. Nejat
1990 **Nev'i Dîvânı'nın Tahlili**, Kültür Bakanlığı / 1159

- Kaynak Eserler / 45,
Ankara
- SÜKKERÎ Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı
1994
(Hrz. Erdoğan Erol), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını - Sayı: 89, "Divanlar Dizisi: 2", Ankara
- ŞEMSEDDİN SAM
1989
Kâmûs-ı Türkî, Enderun Yayınları: 31, İstanbul
- 1987Lugat-ı Naci, Çağrı Yayınları: 6, Lûgatlar Dizisi: 2, İstanbul
- ŞEYH GALİB
1993
(Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlili ve Divânının Tenkidli Metni) I n, (Hrz. Naci Okçu), Kültür Bakanlığı Yayınları/1453, Türk Klasikleri Dizisi/21, Ankara
- ŞEYH GALİP
1992
Hüsn ü Aşk, (Hazırlayanlar: Orhan Okay - Hüseyin Ayan), Dergâh Yayınları: 3, Türk Klâsikleri: 1, İstanbul
- ŞEYHİ DİVANİ
1990
(Metni Baskıya Hazırlayanlar: Mustafa İsen - Cemal Kurnaz), Akçağ Yayınlar, Genel Yayın No: 51, Türk Klasikleri / Divanlar: 2, Ankara
- 1990
Şeyhülislâm Yahya Divanından Seçmeler (Hrz. Lütfi Bayraktutan), Kültür Bakanlığı Yayınları / 1136, 1000 Temel Eser Dizisi / 151, İstanbul
- USÛLİ DİVANİ
1990
(Hrz. Mustafa İsen), Akçağ Yayınları, Genel Yayın No: 51, Türk Klasikleri / Divanlar: 7, Ankara
- Vak'anüvis Râşid Efendi
1992
Dîvâm'ının Tenkitli Metni, (Hrz. Halit Biltekin), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- YAHYA BEY, DİVAN (Tenkitli Basım)
1977 (Hrz. Mehmet Çavuşoğlu), İstanbul
- ZATI DİVANİ
1967
I. Cild, (Hrz. Ali Nihad Tarlan), İstanbul Ü. Fakültesi Yayınları No: 1216, İstanbul
1970
II. Cild, (Hrz. Ali Nihad Tarlan), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul
1987
III. Cild, Hazırlayanlar: Mehmed Çavuşoğlu - M. Ali Tanyeri), İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 3369, İstanbul
- ⁱ. Jâle; sabahleyin özellikle bahar mevsiminde yaprakların üzerine düşen ince nem.
ⁱⁱ. Ayrıca bu beyitte, lâle-piyâle (kadeh) münasebetinedeğinen Bâkî, şekil ve renk olarak birbirine benzeyenbu iki unsur arasında; üzerlerindeki damlacıklararınsından da bir ilgi kurmuştur.
ⁱⁱⁱ. Beyza, yumurta demek olup şâir burada jâleyi şekilyönünden yumurtaya benzetmiştir.
^{iv}. Bugün bir kısmı Afganistan bir kısmı da Rusya sınırları içersinde kalan yukarı Sind ve Horasanbölgesinde, Kâbil ile Yarkent arasında kalan dağlık bir memleketdir. Eski zamanlardan beri burada 'bedahş' denilen yakut madeni çıkarılmaktadır. Şehrin adının bu kelimedden geldiği sanılmaktadır. İçersinde çıkan bu madenden dolayı edebiyatımızda çok geçmektedir.
^v. Güney Arabistan'da Kızıldeniz'e bitişik bir sahil şehridir. Bu bölgede çıkarılan inciler çok meşhurdur.
^{vi}. Hutun, Çin'in kuzeyi ile Türkistan topraklarına verilen isimdir. Bugünkü sınırları ise Moğolistan ve Mançurya ile Sibiry topraklarının bir bölümünde kalır. M.S. X. asırdan itibaren Moğolların 'Hatâ' isimli kabilesi bu bölgede yaşadığı için bu isimle anılmıştır. Bazen bu bölge 'Hitâ' veya 'Huten' şekillerinde de anılır. Hatâ, Hitâ veya Hutun kelimesi klâsik şiirimizde daha çok âhû ve misk kelimeleriyle birlikte anılır. Bunun sebebi ise misk âhûlarının bu bölgede çok oluşu ve miskin diğer ülkelere buradan nakledilmesidir.
^{vii} Bu beyitten eskiden gelinlere Hutun miski sürüldüğünü anlıyoruz.
^{viii}. Eskiden kadınlar, ufak kıymetli taştan oyulmuş vidalı kutu içine koyulmuş ipek lifler arasına göbek miski ve misk yağı koyarak göğüslerinde saklamış. Bu beyitte bu âdete işaret vardır.
^{ix}. Nâfe, misk âhûsunun göbeğinden çıkarılan veya kendiliğinde çıkan göbek miskidir. Buna Farsçada 'nâfe-i müşğ-i Hoten (: Hoten miskin nâfesi)' denir. Nâfe daha çok 'Tatar' kelimesi ile birlikte anılır. Bunun sebebi ise, miskin Anadolu'ya tatarlar tarafından ve uzak diyarlardan getirilmesidir.
^x. Bütün bu beyitlerden eskiden miskin kırmızı bir beze konarak saklandığını anlıyoruz.

^{xi} Şâir burada lâlenin kırmızı yapraklarının döküldüğünü geriye sadece sapının üzerinde, ortasındaki siyahlığın kaldığını söylüyor. ^{xii} . Burada lâle-çihreler bileşik ismiyle yüzleri renginden dolayı lâleye benzetilen sevgililer kasedilmiştir. ^{xiii} Burada lâle-hadler bileşik ismiyle yanakları renginden dolayı lâleye benzetilen sevgililer kasedilmiştir. ^{xv} . Burada lâle-ruhlar bileşik ismiyle yanakları renginden dolayı lâleye benzetilen sevgililer kasedilmiştir. ^{xv} . Burada lâle-ruhân bileşik ismiyle yanakları renginden dolayı lâleye benzetilen sevgililer kasedilmiştir. ^{xvi} . Pâ der-gil, ayağı çamurda demektir. ^{xvii} . Ayrıca bu beyitte, jâlelerin üşüşerek lâleyi donatması, ona sevgilinin yanağına öykünmesinden dolayı onu kınamak için de olabilir. Çünkü 'donatmak' kelimesi süslemek anlamı yanında kınamak, hakaret etmek gibi manalara da gelir. Ve beyitteki üşmek ve öykünmek ifadeleri de bu düşüncemizi te'yid etmektedir. Jalelerin başına üşüşmesi de lalenin utancından ter içinde kaldığını gösterir.

^{xviii} . Gömlek.

^{xix} Üzeri altın ve gümüş pullarla süslenmiş, gelinlere mahsus ipekli kumaştan dört köşe perde.

^{xx} . Hindistanda dokunan bir nevi ince ve nakışlı yün kumaş. Hind kadınları bunu üzerlerine elbise makamında örterler. Türklerde ise yünden dokunmuş ince kumaşa derler.

^{xxi} . Üste giyilen kaftan nevinden elbise.

^{xxii} . Cama şeklinde de tabir olunup elbise demektir.

^{xxiii} . Elbise.

^{xxiv} . Elbisenin altından giyilerek bedenini yukarı kısmını örten, ekseriyetle dizden yukarı olup bazan da

ayağa kadar uzanan ince çamaşır. ^{xxv} . Bir çeşit kumaş olup sof gibi mevclî ve ülkerlidir. ^{xxvi} . Eskiden İran'da işret meclislerinde muteber kimselerin şerefine kadeh kaldırmak ve tokuşturmak gibi elbise yırtmakta âdetmiş. Şu beyitte geçtiği gibi: *Çil gonca bâ-leb handân biyâd-ı meclis-i şâh Piyâle gîrem u ez-şevk câme pâre konem*

Lâedrî

Mânâsı: Pâdişahın meclisi yadına piyâle tutar, şevkten gonca gibi güler dudakla elbisemi yırtarım. Klâsik şâirlerimizin şiirlerinde de elbise yırtmak, yaka yırtmak tabirlerine rastlanır. Ancak bu tabirler daha çok bir maksadı ya da talihsizliği ifade ederken kullanılmıştır. ^{xxvii} Elbise yakası.

^{xxviii} . Farsça el silecek bez, elbezi, yağlık, mendil demek olan bu kelime ıstılah olarak ramazanın on beşinde yapılan hırka-i saadet ziyareti münasebetiyle ziyaretçilere hırka-i şerif ziyaretini müteakip bizzat padişahlar tarafından verilen mendil büyüklüğündeki tül bend.

^{xxix} . Derviş ise lâleyi renginden dolayı kızılbaşa benzetirken, 'çemen sahnı'ndaki süseni ise ona hançerini çekmiş Anadolu'ya benzetmiştir:

Mukâbil lâleye süsen çemen sahnında rûmiler Kızılbaşa çeker san hançer-i berrân-ı ser-fîzi

Derviş

^{xxx} . Kına esasen yeşil renkli olup yakıldıktan sonra kırmızı rengi alır.

^{xxxi} . Kırmızı ve değerli bir süs taşı olup yakuta benzer. Rivayete göre aslında ak bir taş olduğu halde ciğer kanyla boyanıp güneşe bırakılır ve güneşin etkisiyle kırmızı renge boyanır.